

Piotr Owsiński (Краков, Польша)

**AGORONIMY I HODONIMY JAKO WYRAZ IDEOLOGII,
KULTURY I PROPAGANDY W OKUPOWANEJ POLSCE
PODCZAS II WOJNY ŚWIATOWEJ**

**THE HODONYMS AND AGORONYMS AS AN EXPRES-
SION OF THE IDEOLOGY, CULTURE AND PROPAGANDA IN
POLAND DURING
THE SECOND WORLD WAR**

The article presents the results of the analysis of the trends in the changing of the names for streets and squares of a selection of towns and villages in the Busko County during the Second World War. The examples are sorted because of the function of the name: the hodonyms, which show a direction, the hodonyms with the lokalization function, the possessive hodonyms, the hodonyms with describing function, the names of streets, which remind about the important people or events. Despite of it is drawn the attention to the tendencies of the naems' giving in each place.

Key words: hodonym, agoronym, war, linguistic image of the world, German language

Poniższym dociekaniem przekraczamy granice wszystkich lokalnych kultur, narodowości oraz fizycznych właściwości, takich jak tzw. rasy.

Uważamy, że wszyscy ludzie – niezależnie od tego jak bardzo ich systemy językowe byłyby różne – są równowartościowi w porządku tych systemów, ich harmonii i pięknie, w ich rozmaitych subtelnościach oraz w głębi ich analiz rzeczywistości. Ten stan nie zależy od stanu rozwoju kultury materialnej, cywilizacji, moralności czy etyki [...].¹

Benjamin Lee Whorf (1897 – 1941)

1. Wstęp

Punktem wyjścia dla poniższych rozważań jest stanowisko, iż nazwy ulic, dróg i rond (hodonimy) oraz placów, parków i osiedli (agoronimy) – oprócz swojej podstawowej funkcji, którą jest umożliwienie orientacji w przestrzeni publicznej danej miejscowości oraz wskazywanie nazywanej ulicy albo określanego placu lub ich charakteryzacja w oparciu o cechy obiektu znajdującego się w ich pobliżu – mogą pełnić jeszcze zgoła inne funkcje będąc przy tym nośnikiem obowiązującej w danej chwili ideologii, jako że funkcjonują zawsze w obrębie konkretnego kręgu kulturowego, z którego wyrastają, i w obrębie którego są percypowane wg pewnych schematów mentalnych przez konkretnych użytkowników języka. Tym samym udaje się tę pracę zakorzenić w ujęciu socjo- i etnolingwistycznym, które odwołują się do użycia języka w danej społeczności. Podczas gdy socjolingwistyka² skupia się na roli języka w społeczeństwie i współzależnościach między zagadnieniami językowymi a strukturą społeczną, co właściwie sprowadza się do analizy warunków społecznego funkcjonowania języka, to etnolingwistyka³ bada wielostronne korelacje między językiem, myśleniem, zachowaniem użytkowników języka i rzeczywistością, w której ci użytkownicy żyją i funkcjonują. W pierwszej linii chodzi tu zatem o zależności między formalną strukturą języka a kulturą (ewentualnie typem kultury) użytkowników tego języka (Szulc 1984: 216; Bußmann 1990: 226, 692; Bobrowski 1998: 55; EJO 1999: 147, 542).

Dopiero ogół poszczególnych indywiduów tworzy pewien krąg kulturowy – a tym samym (na ogół) również wspólnotę językową –, w której obowiązują pewne schematy myślenia oraz modele ich wyrażania określone przez Humboldta (1767 – 1835) jako *Sprachgeist* (gr. *enérgeia*) połączonym nierozzerwalnie z językiem będącym zarazem jego zewnętrznym przejawem (Humboldt 1836: 41).

Z powyższego wynika zatem, że język oraz kultura społeczeństwa, w obrębie którego ten język jest używany, determinują sposób postrzegania otaczającej rzeczywistości, tzn. kształtują językowy obraz świata, na co także wskazywali Ortega y Gasset (1883 – 1955) oraz Gadamer (1900 – 2002) twierdząc, iż język zawiera w sobie pewną osobiłą formę świata, i że w jego zwierciadle udaje się zaobserwować zapatrywania konkretnych

społeczności, a nawet szczegóły ich kultury (Ortega y Gasset 2003: 169; Gadamer 1966: 148).

Właśnie w świetle językowego obrazu świata należy spojrzeć na wspomniane wyżej toponimy uwzględniając okres historyczny II. wojny światowej oraz kontekst społeczny tworzony przez Niemców i Polaków, gdyż są to elementy obu systemów językowych funkcjonujących jako odzwierciedlenia trybu percepcji otaczającego świata, co z kolei wynika z faktu, że wszystkie obiekty rzeczywistości pozajęzykowej są postrzegane w kontekście ich fizycznych właściwości, przewidzianych dla nich funkcji lub ich korelacji z kontekstem kultury i rzeczywistości (Bartmiński 1999: 105). Tym samym hodonimy i agoronimy mogą być uznane jako językowy obraz świata, ponieważ ich podstawowymi funkcjami są: wskazująca, orientująca oraz charakteryzująca. Te funkcje jednak dotyczą w szczególności toponimów, które Nübling klasyfikuje jako prymarne, tzn. takie, które wypełniają *per se* wyżej wymienione funkcje, a swe nazwy otrzymały w sposób spontaniczny na podstawie realnie motywowanych cech. Oprócz nich wyróżnia również toponimy o charakterze sekundarnym (od XVIII. w.), czyli takie które przydzielane są ulicy lub placowi administracyjnie i nienaturalnie (Nübling et al. 2012: 245), chociaż czasem analogicznie do tych prymarnych. Sposób urzędowego nadawania imienia obiektowi powoduje natomiast, że bez problemu mogą zostać zmieniane zależnie od akurat modnego paradygmatu ideologicznego, kulturowego czy politycznego (Lamberty 2000: 52; Bralczyk 2004: 11; Nübling et al. 2012: 245; Feret A. S. 2017: 10). Tym samym nazwy topograficzne tego rodzaju wspominają wielkie osobistości, które cieszą się wdzięcznością i szacunkiem ogólnonarodowym wśród całego społeczeństwa lub też są istotne dla konkretnej lokalnej społeczności. Nierzadko upamiętniają istotne wydarzenia historyczne, np. bitwy, wojny czy męczeństwo.

W okresie dyktatury narodowosocjalistycznej wiele nazw ulic i placów w Niemczech zostało przemianowanych, co z kolei paralelnie starano się przeprowadzić na obszarze Generalnego Gubernatorstwa⁴. Celem takich działań ze strony sił okupacyjnych były: manifestacja władzy, szybsze zniemczenie polskich nazw, szerzenie propagandy oraz wprowadzenie nowej ideologii do przestrzeni publicznej okupowanych terytoriów. Poza tym próbowano – z różną siłą natężenia w poszczegół-

nych miejscowościach Polski – wyrugować takie urbanonimy, które nie konweniowały z linią polityki narodowosocjalistycznej. Najpierw z sztyldów z nazwami ulic znikwały nazwiska polskich polityków, potem takie, które kojarzono z kulturą i narodową świadomością Polaków i w końcu te powiązane z kościołem oraz pozostające w związku asocjacyjnym z żydowskim kręgiem kulturowym (Pawlikowska-Piechotka 1996: 425; Denda 2006: 47; Denda 2008: 543–544; Feret M. Z. 2017a: 825; Feret M. Z. 2017b: 77–78; Owsieński 2018: 258, 265).

2. Cel badań oraz korpus badawczy

Celem badań jest analiza, prezentacja i opis procesu przemianowywania ulic i placów oraz próba wskazania językowych i ideologicznych tendencji tychże zmian na przykładzie położonych na południe od Kielc⁵, mniejszych – i z tej racji nieposiadających większego znaczenia strategicznego dla niemieckich władz okupacyjnych – miejscowości (Chmielnik⁶, Nowy Korczyn⁷, Pacanów⁸, Pińczów⁹, Stopnica¹⁰, Wiślica¹¹, Kurozwęki¹², Oleśnica¹³, Piotrkowice¹⁴, Szydłów¹⁵) niegdysiejszego powiatu buskiego¹⁶ położonego w województwie kieleckim, jak również samego Buska.

na współczesnej mapie Polski

Poniższa praca jest kontynuacją, rozszerzeniem i podsumowaniem badań dotyczących urbanonimów w Busku-Zdroju, Chmielniku oraz innych pomniejszych miejscowościach dawnego powiatu buskiego podczas II. wojny światowej przy jednoczesnym uwzględnieniu hodonimów i agoronimów we wspomnianym wyżej Pińczowie. Stanowi ona dopełnienie oraz doprecyzowanie dociekań natury onomastycznej innych polskich językoznawców zajmujących się nazwami ulic i placów w więk-

szych i dużych miastach Polski: Bydgoszcz, Kielce, Kraków, Lublin, Radom, Tarnów i Rzeszów oraz urbanizacją w sąsiadującym z Kielecczyną województwie podkarpackim.

Korpus badawczy stanowią archiwalia urzędowe ratusza miejskiego oraz starostwa powiatowego w Busku, jak również korespondencja między obiema instytucjami dotycząca renowacji, utrzymania oraz konserwacji stanu ulic, dróg gminnych i polnych oraz chodników z lat 1940, 1942, 1943 i 1944, a także spis odkupionych budynków przeznaczonych do rozbiórki (1943) oraz plany przebudowy miasta Pińczów (1941) ze zbiorów Archiwum Państwowego w Kielcach.

3. Tło historyczne

Kontekst historyczny zastanych faktów językowych stanowi II. wojna światowa, która wdarła się na Ziemię Kielecką w pierwszych dniach września 1939 roku: wszystkie wyżej wymienione miejscowości na czele ze stolicą województwa uległy inwazji hitlerowskiej: Kielce – 4 i 5.09., Chmielnik – 4.09, Busko i Stopnica – 9.09, a wraz z nimi mniejsze miasteczka i wsie okalające Busko. Następnie zostały wcielone do Generalnego Gubernatorstwa ze stolicą w Krakowie zarządzanego przez Hansa Franka (1900 – 1946) i Josefa Bühlera (1904 – 1948), w granicach którego pozostały już do wyzwolenia przez Armię Czerwoną w styczniu 1945 roku.

GENERALNE GUBERNATORSTWO
PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY
1941 - 1945

4. Zmiany nazw ulic w Busku oraz innych pomniejszych miejscowościach powiatu

Wyniki eksploracji jasno potwierdzają, że duża większość hodonimów w Busku i sąsiednich miejscowościach została zniemczona, przy czym często zachowano charakter i funkcję prymarnej nazwy danego odcinka czy placu, co pozwala wyciągnąć wniosek, iż użytkownicy języka niemieckiego obecni wśród użytkowników języka polskiego nierzadko przemawiali oraz adaptowali językowy obraz świata Polaków próbując jednocześnie wyrażać go w ten sam sposób w języku niemieckim.

W postaci graficznej analizowanych urbanonimów przejęto polskie litery (ewentualnie dwuznaki) do niemieckich form, np. <ł>, <ń>, <ch>, <rz>, <sz>, <ś> czy <ę> i <ó>, co prowadziło nierzadko do powstawania form hybrydalnych, tj. takich, które składają się z polskobrzmiącej części i niemieckiego elementu. Czasami jednak widoczne są dublety, tzn. hodonimy zawierające zarówno polski jak i niemiecki element -*str.* lub -*strasse* (np. w Pińczowie: *Cmentarnastrasse*, *Krótkastrasse*) lub też hodonimy, w których przetłumaczono na język niemiecki pierwszą część nazwy (np. w Pińczowie: *Friedhofstr.*, *Kurzestrasse*). Jak potwierdzą później przedstawione urbanonimy, w pełni przetłumaczalne były tylko takie nazwy, których polski element determinujący i precyzujący mógł zostać zastąpiony niemieckim leksemem w stosunku 1:1 (= pełna ekwiwalencja, izomorfizm). W kilku egzemplifikacjach widać również niemiecką interferencję. Wynika ona bez wątpienia z dekodacji fonemiczno-grafemicznej polegającej na spontanicznym przyporządkowywaniu obcojęzycznych akustycznych jednostek i ich konwersji na jednostki graficzne, tzn. użytkownik języka dąży do wyrażenia obcych dźwięków przy pomocy własnych znaków graficznych, jako że tenże użytkownik przyporządkowuje nie swoim grafemom wartości dźwiękowe własnej mowy. Wówczas rodząca się niekonsekwencja w zapisie może być wyjaśniona właśnie za sprawą interferencji grafemicznej, z którą mamy do czynienia w sytuacjach, kiedy człowiek posługujący się językiem obcym „produkuje” grafemy tego dla siebie obcego języka w oparciu o własny język, a nie język docelowy, np. w Busku i Chmielniku: *Pińczowskastr.* vs. *Pinczowskastr.* (Prędota 1972: 102; 1974: 91), chociaż zdarzają się również takie hodonimy, które zapożyczono do języka niemieckiego w niezmienionej pod kątem ortograficznym formie, np. *Długoszastr.*¹⁷ w Wiślicy oraz *Piśudskistr.*¹⁸ w Nowym Korczyniu i Wiś-

licy. Niekiedy napotykamy na formy pozbawione niemieckiego elementu *-str.* lub formy zawierające wspomniany skrót albo pełną formę *-straße / -strasse*. Wśród przykładów widoczne są również formy z <ss> lub ligaturą <ß>:

- Busko: *Chmielnickastr., Górka, Łagiewnickastr., Korczyńskastr., Pińczowskastr., Pinczowskastr.; Badstraße : Badstr., Oststrasse : Oststr., Stopnickastraße : Stopnicastr. Schulstraße : Schulstr.;*
- Chmielnik: *Furmańskastr., Lubańskastr., Mruczastr., Pińczowskastr., Szydłowskastr.;*
- Pińczów: *Górnastrasse, Jędrzejowskastr., Jędrzejowskastrasse, Krótkastrasse, Niecałastr., Nowy-Świat-Strasse, Jędrzejowskastrasse : Jędrzejowskastr., Cmentarnastrasse : Friedhofstr.;*
- Nowy Korczyn: *Kępa Żydowska (pol. [z] = niem. <z>), Nadrzecznastr. lub Nadrzeczna, Piłsudskistr., Zaścianekstr.;*
- Pacanów: *Biechowskastr., Słupskastr.;*
- Stopnica: *Oleśnickastr.;*
- Wiślica: *Piłsudskistr., Długoszastr.;*
- Szydłów: *Brzezińska, Staszowska.*

W przypadku *Piłsudskistr.* w Nowym Korczynie i Wiślicy oraz *Długoszastr.* w Wiślicy uwagę zwracają niuanse fleksyjne w postaci użycia w pierwszym hodonimie formy mianownika świadczącej o zniemczeniu nazwy, podczas gdy drugi hodonim – przejęty z języka polskiego do języka niemieckiego – funkcjonuje w oryginalnej postaci polskiej, w której widoczny jest dopełniacz. Podobne przykłady widać również wśród nazw ulic Rzeszowa (Feret A. S. 2017: 15).

Ponadto na podstawie analizy należy skonkludować, iż ogromna większość hodonimów i agoronimów przejętych do języka niemieckiego wykazuje charakter prymarny, czego powodem może być chęć ułatwienia sobie orientacji w konkretnej miejscowości wśród przybyłych tu Niemców (≈ językowy obraz świata) lub też urbanonimy tego typu – pozbawione

ładunku kulturowego, ideologicznego lub symbolicznego – wydawały się być bezpieczniejsze dla władz okupacyjnych, a tym samym bardziej stabilne w funkcjonowaniu w zniemczonej / niemieckiej przestrzeni publicznej. Niemniej jednak możliwe jest również napotkanie kilku hodonimów pamiątkowych, których polska wersja znalazła aprobatę w świadomości i użyciu Niemców bądź też obecność ważnych dla Polaków nazwisk w kilku nazwach umknęła uwadze niemieckim władzom okupacyjnym, np. Busko: *Batoristraße*¹⁹, Nowy Korczyn: *Piłsudskistr.*, Wiślica: *Piłsudskistr.*, *Długoszastr.*

Pozostałe hodonimy i agoronimy wykazują prymarne funkcje i pozwalają się interpretować w aspekcie językowego obrazu świata. Fakt, iż zawierają ten charakterystyczny dla danego kręgu językowego i kulturowego obraz, wiąże się z tym, że interpretują one rzeczywistość z perspektywy przeciętnego użytkownika języka, wyrażają jego sposób myślenia, potrzeby oraz odsłaniają jego punkt widzenia (Bartmiński 1999: 114). Tym samym odnoszą się zawsze do czegoś, umożliwiają orientację w miejscowości lub charakteryzują określony obiekt w przestrzeni miejskiej lub wiejskiej. O tyle jest to bardziej zaskakujące, że językowy obraz świata Polaków został bez wyjątku przejęty przez Niemców w taki tylko sposób, że we wszystkich wziętych pod lupę miejscowościach przetłumaczono urbanonimy na język niemiecki (Owsiński 2018: 261; Owsiński 2019: 253–254; Owsiński 2020).

4.1 Funkcja kierunkowa

Funkcja ta jest jedną z najbardziej obrazowych funkcji pełnionych przez hodonimy, które w tym kontekście funkcjonują jak kierunkowskaz wskazując drogę do najbliższej wsi, przysiółka bądź mniejszego – ewentualnie większego – miasta. We wszystkich przypadkach nazwy ulic przeniesiono do języka niemieckiego dodając jedynie zaczerpnięty z języka docelowego element *-str.* lub *-strasse*. Taką samą rolę w niezmiennionej wersji spełniały w okresie przedwojennym:

Busko: *Chmielnickastr.*, *Korczyńskastr.*, *Łagiewnickastr.*²⁰,
Oststr. / *Oststrasse*, *Pinczowskastr.* / *Pińczowskastr.*,
Stopnickastr. bzw. *Stopnickastraße*;

Chmielnik:	<i>Buskastr., Lubańskastr.²¹, Kieleckastr., Pińczowskastr. / Pinczowskastr., Szydłowskastr.;</i>
Pińczów:	<i>Buskastr. / Buskastrasse, Jędrzejowskastr. / Jędrzejowskastrasse, Krakowskastr.²²;</i>
Nowy Korczyn:	<i>Grotnicka D. / Grotnickastr. D.²³, Grotnicka G.²³, Stopnickastr.;</i>
Pacanów:	<i>Biechowskastr.²⁴, Słupskastr.²⁵, Stopnickastr.;</i>
Stopnica:	<i>Buskastr., Oleśnickastr., Soleckastr.²⁶;</i>
Szydłów:	<i>Brzezińska²⁷, Krakowska, Staszowska²⁸</i>

W dokumentach napotkano również hodonimy z funkcją kierunkową, które wskazują kierunek do różnych obiektów w granicach miasta:

Chmielnik:	<i>Marktstr., Brückenstr.;</i>
Pińczów:	<i>Friedhofstr. / Cmentarnastrasse, Klosterstr., Synagogestr.;</i>
Pacanów:	<i>Schulstr.;</i>
Piotrkowice:	<i>Kirchstr.</i>

4.2 Funkcja lokalizująca oraz funkcja posesywna

Grupa hodonimów lokalizujących ulicę w stosunku do jakiegoś obiektu rzeczywistości pozajęzykowej stanowi eksplicytny wyraz postrzegania oraz interpretacji otaczającego użytkowników języka świata, jako że w tych urbanonimach zawoalowana zostaje perspektywa percepcji i kodowania otoczenia, która obecna jest w świadomości przeciętnego użytkownika języka. Punktami odniesień są wówczas obiekty położone nieopodal danego traktu:

Busko:	<i>Badstr. / Badstraße²⁹, Feldstr.³⁰, Mittelstr. / Mittel-Straße³¹, Mühlenstrasse³², Nadolestr.³³, Parkstr.³⁴, Querstr. / Poprzeczna³⁵, Schulstr. / Schulstraße³⁶;</i>
Chmielnik:	<i>Marktstr.³⁷, Nebenstr.³⁸, Bahnstr.³⁹, Feldstr., Bachstr.⁴⁰, Kirchplatz⁴¹;</i>
Pińczów:	<i>Głównastrasse, Górnastrasse⁴², Kolejowastrasse⁴³, Ogrodowastrasse⁴⁴, Podemłyniestrasse⁴⁵, Syngagogestr.⁴⁶, Szkolnastrasse⁴⁷;</i>

Nowy Korczyn: *Nadrzecznastr. / Nadrzeczna*⁴⁸, *Poststr.*⁴⁹, *Synagogestr.*⁵⁰,
*Schlossstr.*⁵¹, *Zaścianekstr.*⁵²;
Pacanów: *Kirchstr.*⁵³, *Querstr.*, *Synagogestr.*⁵⁴;
Piotrkowice: *Kirchstr.*;
Stopnica: *Hauptstr.*, *Querstr.*, *Mittelstr.*;
Wiślica: *Kirchstr.*, *Okopowastr.*⁵⁵, *Schlossstr.*⁵⁶.

Granica między funkcją lokalizującą a posesywną jest jednak bardzo płynna. Tym samym istnieje możliwość przypisania niektórym wyżej wymienionym hodonimom charakteru posesywnego, jako że ten – dzisiaj już nieproduktywny – dominuje w przypadku, gdy nazwa ulicy lub placu nawiązuje do instytucji mieszczących się niegdyś przy danym trakcie albo do osób mieszkających w przeszłości przy danym odcinku drogi lub też do jej niegdyśszego właściciela czy budowniczego, np. *Badstr. / Badstraße, Bahnstr., Kirchplatz, Kirchstr., Kolejowastrasse, Okopowastr., Podemłyniestrasse, Marktstr. Mühlenstrasse, Parkstr., Poststr., Schlossstr., Schulstr. / Schulstraße, Syngagogestr., Szkolnastrasse, Zaścianekstr.*

Wśród innych nazw z wybitnie posesywnym kolorytem znajdują się następujące urbanonimy:

Chmielnik: *Furmańskastr.*⁵⁷, *Müllerstr.*⁵⁸, *Bäckerstr.*⁵⁹;
Pińczów: *Bednarskastrasse*⁶⁰, *Gansestr.*⁶¹, *Wdowiastrasse*⁶²;
Nowy Korczyn: *Fleischerstr.*⁶³, *Synagogestr.*, *Schlossstr.*, *Zaścianekstr.*,
*Kępa Żydowska*⁶⁴;
Pacanów: *Kirchstr.*, *Synagogestr.*;
Piotrkowice: *Kirchstr.*;
Wiślica: *Długoszastr.*⁶⁵, *Kirchstr.*, *Okopowastr.*, *Schlossstr.*

4.3 Funkcja charakteryzująca

W obrębie tego cechującego się dużą produktywnością i dość częstą wariantywnością zbioru znajdują się nazwy odnoszące się do najróżniejszych obiektów rzeczywistości, co z kolei powoduje, że grupa ta jawi się jako wyjątkowo niejednorodna. Wśród obiektów i zjawisk będących inspiracją do nazwania ulicy lub placu można wymienić, m.in.: cechy, właściwości i położenie samej ulicy lub placu, przyrodę, pory roku, barwy oraz w ogóle pozytywne asocjacje powstające u użytkowników języka podczas użycia danego urbanonimu:

– cechy, właściwości i położenie ulicy lub placu:

Busko: *Kleinstr.*;

Chmielnik: *Krummestr.*⁶⁶, *Niecalastr.*;

Pińczów: *Krummestr.*, *Kurzestr.* / *Krótkastrasse*, *Niecalastr.*⁶⁷,
*Nowy-Świat-Strasse*⁶⁸;

Kurozwęki: *Kurzestr.*;

Pacanów: *Schulstr.*

Stopnica: *Krummestr.*;

– pozytywne zjawiska atmosferyczne i związane z nimi asocjacje:

Pińczów: *Goldstr.*;

Wiślica: *Hellstr.*, *Goldstr.*

4.4 Funkcja pamiątkowa

Hodonimy i agoronimy z funkcją pamiątkową stanowią dzisiaj większość oraz cechują się największą produktywnością. Najczęściej pochodzą od antroponimów (koronowane głowy, żołnierze, powstańcy, pisarze, poeci, kompozytorzy, sportowcy, działacze, politycy, itp.), ale upamiętniają również ważne wydarzenia albo całe organizacje, które z jakichś powodów są ważne dla ogółu społeczeństwa lub lokalnej społeczności. Nierzadko wiążą się z określoną, akurat w danym momencie aktualną linią polityki lub też treściami kulturowymi, co powoduje, że w łatwy sposób mogą zostać zmienione. Właśnie ten rodzaj urbanonimów stanowił narzędzie w rękach niemieckich sił okupacyjnych, przy pomocy którego propagowano nazistowską politykę i ideologię oraz osobistości z nimi związane, jak również niemieckojęzyczną, szeroko pojętą kulturę (Feret A. S. 2017: 12–13; Feret M. Z. 2017a: 825–833; Feret M. Z. 2017b: 77–86).

Nie inaczej wyglądała rzeczywistość w przypadku nazw ulic w niektórych spośród wybranych miejscowości, np. *Nebenstr.* i *Krummestr.* w Chmielniku, które przed wojną upamiętniały Bronisława Pierackiego oraz Berka Joselewicza. W obu przypadkach ich pochodzenie, przeszłość i dokonania nie współgrały się z nazistowską polityką krzewienia „niemieckości” na okupowanych terenach, co było powodem przemianowania obu ulic nadając im raczej neutralne nazwy korespondujące z nieszkodliwymi cechami i właściwościami samych ulic (rozd. 4.2, 4.3). Innym

ciekawym przypadkiem jest *Batoristraße* w Busku, która upamiętnia postać jednego z ważniejszych polskich królów Stefana Batorego (1533-1586): Niemcy przejęli polski hodonim adaptując go jedynie pod kątem niemieckiej ortografii (Owsiński 2018: 261)⁶⁹.

W przypadku analizowanego korpusu badawczego napotkano również na takie pamiątkowe hodonimy, które nie zostały zmienione chociaż upamiętniają postacie ważne dla Polaków: *Długoszastr.* w Wiślicy oraz *Piłsudskistr.* w Nowym Korczynie i Wiślicy.

W kontekście pińczowskiej *ulicy Wdowiej* (niem. *Wdowiast.*) można także ostrożnie stwierdzić, iż hodonim pełni funkcję pamiątkową, gdyż istnieje możliwość dopatrzenia się w nazwie próby wyrażenia wdowom mieszkającym w przeszłości przy tej ulicy wdzięczności za ich wkład w wychowanie uczniów pińczowskiego progimnazjum mieszkających u nich na stacji (rozdz. 4.2). Innym pamiątkowym hodonimem w Pińczowie jest natomiast *ulica Floriańska* (daw. *ulica Przechodnia*), którą przemianowano w 1907 roku ku czci św. Floriana (III. / IV. w.) – patrona strażaków, kiedy to pińczowska Straż Pożarna świętowała dwudziestopięciolecie swego istnienia. W latach czterdziestych XX. w. niemieckie władze okupacyjne zachowały polski hodonim upamiętniający Świętego oddając nazwę ulicy w języku niemieckim jako *Florianstr.*

5. Podsumowanie

Z powyższej eksploracji archiwaliów wynika, że nazistowska polityka wobec nazw ulic zarówno w samym Busku jak i ościennych miejscowościach nie była bezwzględna. Świadczą o tym cztery pamiątkowe hodonimy wspominające wielkie postacie związane z historią Polski: Stefana Batorego (Busko), Józefa Piłsudskiego (Nowy Korczyn, Wiślica) czy Jana Długosza (Wiślica). Zdarzały jednak i takie przypadki, w których nazwiska polskich lub żydowskich postaci historycznych zostały zastąpione hodonimami utworzonymi analogicznie do większości pozostałych nazw w danej miejscowości, jak np. w Chmielniku nazwy ulic Pierackiego i Joselewicza zastąpiono określeniami pozostającymi w związku z cechami, właściwościami i położeniem traktów (rozdz. 4.2, 4.3).

We wszystkich przypadkach widać natomiast zniemczenie nazwy ulicy lub placu przy jednoczesnym zastąpieniu polskiego leksemu paralelnym niemieckim odpowiednikiem, np. *Cmentarnastrasse* i *Freidhofstr.* czy *Krótkastrasse* i *Kurzestr.* bądź też przyłączeniu niemieckiego elementu leksykalnego *-str.* lub *-strasse* do pochodzącego z języka polskiego leksemu, np. *Jędrzejowskastr.*

O niekonsekwencji w polityce zarządzania urbanonimami świadczą także dublety, tzn. jednocześnie funkcjonujące polskie i niemieckie (ewentualnie z niemieckimi elementami) hodonimy, np. *Nadrzecznestr.* : *Nadrzeczna* i *Grotnickastr.* *D.* : *Grotnicka D.* w Nowym Korczynie, *Cmentarnastrasse* : *Freidhofstr.* i *Krótkastrasse* : *Kurzestr.* w Pińczowie, *czy Batoristraße* : *Oststrasse* / *Oststr.* w Busku.

Zniemczenie polskich hodonimów i agoronimów poprzez zastosowanie ekwiwalencji 1:1 między jednostkami leksykalnymi obu języków oraz brak zmiany w motywacji nazw w konkretnych miejscowościach pozwala ponadto wysnuć wniosek, iż przebywający na polskich ziemiach Niemcy w większości przypadków przejmowali także sposób postrzegania i kodowania rzeczywistości reprezentowanej przez ludność pochodzenia polskiego, a tym samym przejmowali obcy dla siebie językowy obraz świata symptomatyczny dla konkretnego kręgu kulturowego i językowego, co z kolei pozostaje w związku z ich polityką w innych miastach, np. Tarnowie (Feret M. Z. 2017b: 77–86).

Fakt braku ściśle rygorystycznej polityki renominacji polskich ulic i placów może z kolei wynikać z niezbyt dużego znaczenia oraz niskiego prestiżu wybranych miejscowości w zależnym od III Rzeszy Generalnym Gubernatorstwie.

Źródła

Dokumenty ze zbiorów 2123: Bauungspläne der Stadt Pińczów vom 29. März 1941, Archiwum Państwowe w Kielcach.

Dokumenty ze zbiorów 2123: Auflösung des Kreises Pinczow. Abschrift vom 10. Februar 1940, Archiwum Państwowe w Kielcach.

Dokumenty ze zbiorów 2123: Einwohnerzahl des Kreises Busko-Zdrój nach dem Stande vom 1. September 1943, Archiwum Państwowe w Kielcach.

Dokumenty ze zbiorów 2123: Verzeichnis der im Kreise Busko bis zum 31.5.45 zum Abbruch verkauften Gebäude, Archiwum Państwowe w Kielcach.

Dokumenty ze zbiorów 21/460; 21/2120; 21/2125; 21/2128; 1940/1942/1943/1940, Archiwum Państwowe w Kielcach.

Mapa: Generalne Gubernatorstwo. Podział administracyjny 1941 – 1945, [online]

https://pl.wikipedia.org/wiki/Generalne_Gubernatorstwo#/media/Plik:Gengub_admin.png

(CC BY-SA 4.0, 30.07.2019).

Mapy katastralne i szkice pól uprawnych: 9/1948, 17/1948, 26/1948, 33/1948, 35/1948, Starostwo Powiatowe Wydział Geodezji, Katastru i Gospodarki Nieruchomościami w Busku-Zdroju.

Plany miasta Chmielnika ze zbiorów 17684, 17685, 17703: Plan ‘gorada Chm ‘jel’nika (1874, 1877), Archiwum Państwowe w Kielcach.

Protokół nr 2 z posiedzenia Miejskiej Rady Narodowej miasta Chmielnik z 26.07.1945, Archiwum Państwowe w Kielcach.

Kielce na współczesnej mapie Polski, [w:] Mapa Polski. Mapa Polski ze zdjęciami miast, atrakcje turystyczne oraz ulice, [online] <https://www.mapopoland.pl/Kielce,mapa.html> (29.07.2019).

LITERATURA

Bartmiński 1999: Jerzy Bartmiński, *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, [w:] Jerzy Bartmiński (Red.), *Językowy obraz świata*, 103–120, Lublin 1999.

Bobrowski 1998: Ireneusz Bobrowski, *Zaproszenie do językoznawstwa*, Kraków 1998.

Bralczyk 2004: Jerzy Bralczyk, *Język na sprzedaż*, Gdańsk 2004.

Bußmann 1990: Hadumod Bußmann (Red.), *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart 1999.

Denda 2006: Monika Denda, *Zmiany nazw ulic Lwowa – przyczyny i skutki*, [w:] E. Komorowska, D. Dziadosz (Red.), *Świat Słowian w języku i kulturze. VII. Językoznawstwo*, 46–49, Szczecin 2006.

Denda 2008: Monika Denda, *Pamięć miasta – elementy polskie w urbanonomii współczesnego Lwowa*, [w:] *Acta Polono-Ruthenica* 13, 541–548, [online] http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Acta_Polono_Ruthenica/Acta_Polono_Ruthenica-r2008-t13/Acta_Polono_Ruthenica-r2008-t13-s541-548/Acta_Polono_Ruthenica-r2008-t13-s541-548.pdf (29.07.2019).

Dziubiński 2018: Andrzej Dziubiński, *Pińczowskie różnorodności. Legendy i tradycje/Herby i przysłowia/Nazwy miejscowe/Ciekawostki*, Pińczów – Kielce 2018.

EJO 1999: Kazimierz Polański, *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław – Warszawa – Kraków 1999.

Feret A. S. 2017: Feret, Andrzej S., *Der Wechsel von Straßenbezeichnungen als 'Kulturwechsel'. Zu urbanen Bezeichnungen in Rzeszów in den Jahren 1939-1944*, [w:] K. Mihułka, M. Sieradzka, (Red.): *Interlinguales und -kulturelles Sprachhandeln: interdisziplinäre Perspektiven*, Bd. 2, 9–18, Rzeszów 2017.

Feret M. Z. 2017a: Magdalena Zofia Feret, *Zur Straßenumbenennung in Radom im Zweiten Weltkrieg*, [w:] Lech Kolago (Red.), *Studia Niemcoznawcze LX*, 825–833, Warszawa 2017.

Feret M. Z. 2017b: Magdalena Zofia Feret, *Zur Straßenumbenennung in Tarnów (Tarnow) im Zweiten Weltkrieg*, [w:] P. A. Owsinski; A. S. Feret; G. M. Chromik, *Auf den Spuren der Deutschen in Mittel- und Osteuropa. Sławomira Kaleta-Wojtasik in memoriam*, 77–86, Frankfurt am Main 2017.

Feret M. Z. 2019a: Magdalena Zofia Feret, *Zur Straßenumbenennung in Kielce im Zweiten Weltkrieg*, w druku.

Feret M. Z. 2019b: Magdalena Zofia Feret, *Zur Straßenumbenennung im Generalgouvernement*, w druku.

Gadamer 1966: Hans-Georg Gadamer, *Mensch und Sprache*, [online] <http://gerardnuman.nl/artikelen/Gadamer%20-%20MENSCH%20UND%20SPRACHE%20b.pdf> (29.07.2019).

Humboldt 1836: Wilhelm von Humboldt, *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*. Berlin 1836.

Jaklewicz 2019: Piotr Jaklewicz, *Miejsca zamieszkania niektórych mieszkańców Pińczowa pochodzenia żydowskiego sprzed 1939 roku*, [w:] *Wirtualny sztettl. Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN*, [online] <https://sztettl.org.pl/pl/miejscowosci/p/16-pinczow/103-handel-przemysl-uslugi/90557-miejsca-zamieszkania-niektorych-mieszkanow-pinczowa-pochodzenia-zydowskiego-sprzed-1939-roku> (11.08.2019).

Lamberty 2000: Christiane Lamberty, *Reklame in Deutschland 1890 – 1914. Wahrnehmung, Professionalisierung und Kritik der Wirtschaftswerbung*. Berlin 2000.

Nübling et al. 2012: D. Nübling, F. Fahlbusch, R. Heuser, *Namen. Eine Einführung in die Onomastik*. Tübingen 2012.

Ortega y Gasset 2003: José Ortega y Gasset, *Mówienie jako zwyczaj społeczny*, [w:] Grzegorz Godlewski (Red.), *Antropologia słowa. Zagadnienia i wybór tekstów*, 169–171, Warszawa 2003.

Owsiński 2018: Piotr A. Owsiński, *Urbane Bezeichnungen in der Stadt Busko-Zdrój während des Zweiten Weltkrieges*, [w:] Galina Nefagina (Red.), *Polilog. Studia Neofilologiczne* 8, 257–266, Słupsk 2018.

Owsiński 2019: Piotr A. Owsiński, *Zur Straßenumbenennung in ausgewählten Ortschaften der ehemaligen NS-Kreisstadt Busko während des Zweiten Weltkrieges*, [w:] D. Sośnicka, A. Pilarski, (Red.), *Colloquia Germanica Stetinensia*, Nr. 28, 237–254, Szczecin 2019.

Owsiński 2020: Piotr A. Owsiński, *Zu Motivierungstendenzen der gegenwärtigen Urbanonyme in der Stadt Chmielnik unter Einbeziehung der Straßen- und Platzumbenennung in der Zeit der Teilungen Polens sowie der NS-Besatzung*, [w:] M. Biskup; A. Just (Red.), *Vielfalt der Linguistik. Bausteine zur diachronen und synchronen Linguistik*, Berlin 2020, w druku.

Pawlikowska-Piechotka 1996: Anna Pawlikowska-Piechotka, *Nazwy ulic i placów – dziedzictwo kulturowe i dokument historii (na przykładzie Żoliborza Urzędniczego w Warszawie, 1916 – 1995)*, [w:] *Ochrona zabytków* 49/4 (195), 424–427,

[online] [http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Ochrona_Zabytkow/Ochrona_Zabytkow-r1996-t49-n4_\(195\)/Ochrona_Zabytkow-r1996-t49-n4_\(195\)-s424-427/Ochrona_Zabytkow-r1996-t49-n4_\(195\)-s424-427.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Ochrona_Zabytkow/Ochrona_Zabytkow-r1996-t49-n4_(195)/Ochrona_Zabytkow-r1996-t49-n4_(195)-s424-427/Ochrona_Zabytkow-r1996-t49-n4_(195)-s424-427.pdf) (29.07.2019).

Prędota 1972: Stanisław Prędota, *Zur graphemischen Interferenz*, [w:] *Germanica Wratislaviensia* 16, 99–103, Wrocław 1972.

Prędota 1974: Stanisław Prędota, *Gesetzmäßigkeiten der Interferenz im Bereich der phonisch-graphemischen Umkodierung*, [w:] *Germanica Wratislaviensia* 18, 87–94, Wrocław 1972.

Szulc 1984: Aleksander Szulc, *Podręczny słownik językoznawstwa stosowanego*, Warszawa 1984.

Szwankowski 1970: Eugeniusz Szwankowski, *Ulice i place Warszawy*, Warszawa 1970.

Whorf 1963: Benjamin Lee Whorf, *Sprache, Denken, Wirklichkeit. Beiträge zur Metalinguistik und Sprachphilosophie*, Reinbek bei Hamburg 1963.

Zieliński 1998: Jarosław Zieliński, *Ulica Nowy Świat*, Warszawa 1998.

ENDNOTES

¹ Whorf 1963: 66 (w cytatach zawsze zachowano oryginalną pisownię, tłum. P.A.O.): „Mit dieser Forschung überschreiten wir die Grenzen aller lokalen Kulturen, Nationalitäten und körperlichen Eigentümlichkeiten wie der sogenannten Rassen. Und wir finden, daß alle Menschen, so verschieden ihre sprachlichen Systeme auch sein mögen, in der Ordnung, Harmonie und

Schönheit dieser Systeme, in ihren verschiedenen Feinheiten und in der Tiefe ihrer Analyse der Wirklichkeit gleichwertig sind. Dieser Sachverhalt ist unabhängig vom Entwicklungsstand der materiellen Kultur, der Zivilisation und der Moral oder Ethik [...].”

² Również: socjologia języka.

³ Również: lingwistyka antropologiczna, metalingwistyka.

⁴ Generalne Gubernatorstwo (Generalna Gubernia, niem. *Generalgouvernement für die besetzten polnischen Gebiete*) – utworzona na mocy dekretu Adolfa Hitlera (1889-1945) z dn. 12.10.1939 jednostka administracyjno-terytorialna na terenach II. Rzeczypospolitej okupowanych wojskowo przez Niemcy, która nie została bezpośrednio przyłączona do III. Rzeszy. Obejmowała cztery dystrykty: Warszawa, Radom, Lublin i Kraków, a od 1.08.1941 dodatkowo piąty dystrykt – Galicję ze stolicą we Lwowie.

⁵ Kielce – stolica współczesnego województwa świętokrzyskiego (daw. województwa kieleckiego) położona ok. 180 km na południe od Warszawy i ok. 116 km na północny wschód od Krakowa.

⁶ Chmielnik – miasto lokowane założona w XI. w. w dzisiejszym województwie świętokrzyskim, położone ok. 17 km na północ od Buska-Zdroju. Współcześnie miejscowość leży w powiecie kieleckim.

⁷ Nowy Korczyn – miasto lokowane w XIII. w. w dzisiejszym województwie świętokrzyskim, położone ok. 22 km na południowy wschód od dzisiejszego miasta powiatowego Busko-Zdrój.

⁸ Pacanów – miasto lokowane w XII. w. w dzisiejszym województwie świętokrzyskim, położone ok. 26 km na wschód od dzisiejszego miasta powiatowego Busko-Zdrój..

⁹ Pińczów – miasto lokowane w XV w. w dzisiejszym województwie świętokrzyskim, położone ok. 16 km na zachód od Buska-Zdroju. Współcześnie miasto jest siedzibą powiatu pińczowskiego.

¹⁰ Stopnica – miasto lokowane w XII. w. w dzisiejszym województwie świętokrzyskim, położone ok. 16 km na wschód od dzisiejszego miasta powiatowego Busko-Zdrój.

¹¹ Wiślica – miasto lokowane w XII. w. w dzisiejszym województwie świętokrzyskim, położone ok. 16 km na południe od dzisiejszego miasta powiatowego Busko-Zdrój.

¹² Kurozwęki – wieś lokowana w XV. w. w dzisiejszym województwie świętokrzyskim, położone ok. 38 km na północny wschód od Buska-Zdroju. Współcześnie miejscowość leży w powiecie staszowskim.

- ¹³ Oleśnica – miasto lokowane w XIV. w. w dzisiejszym województwie świętokrzyskim, położone ok. 29 km na północny wschód od Buska-Zdroju. Współcześnie miejscowość leży w powiecie staszowskim.
- ¹⁴ Piotrkowice – wieś lokowana w XII. w. w dzisiejszym województwie świętokrzyskim, położone ok. 25 km na północ od Buska-Zdroju. Współcześnie miejscowość leży w powiecie kieleckim.
- ¹⁵ Szydłów – miasto lokowane w XIV. w. w dzisiejszym województwie świętokrzyskim, położone ok. 30 km na północny wschód od Buska-Zdroju. Współcześnie miejscowość leży w powiecie staszowskim.
- ¹⁶ Busko-Zdrój – miasto lokowane w XIII. w. w dzisiejszym województwie świętokrzyskim, położone ok. 50 km na południe od Kielc, kurort, liczba mieszkańców: ok. 20 000.
- ¹⁷ Jan Długosz (1415 – 1480) – polski historyk, kronikarz, duchowny, geograf, dyplomata; wychowawca synów Kazimierza Jagiellończyka (1427 – 1492).
- ¹⁸ Józef Piłsudski (1867 – 1935) – polski działacz społeczny i niepodległościowy, żołnierz, polityk, mąż stanu, naczelnik państwa, pierwszy marszałek Polski, przywódca obozu sanacji po przewrocie majowym (1926), dwukrotny premier Polski, który wywarł decydujący wpływ na kształt polityki wewnętrznej i zagranicznej II. Rzeczypospolitej.
- ¹⁹ Stefan Batory (1533 – 1586) – książę Siedmiogrodu i król Polski.
- ²⁰ Łagiewniki – wieś w województwie świętokrzyskim oddalona o ok. 4 km na północny wschód od miasta Busko-Zdrój.
- ²¹ Lubania – wieś w województwie świętokrzyskim w powiecie kieleckim oddalona o ok. 3 km na północny wschód od miasta Chmielnik.
- ²² Kraków / Krakau – stolica województwa małopolskiego, miasto oddalone o ok. 76 km na południowy zachód od miasta Pińczów.
- ²³ Grotniki Duże, Grotniki Małe – wsie w województwie świętokrzyskim w powiecie buskim oddalone o ok. 2 km i 5 km od Nowego Korczyna.
- ²⁴ Biechów – wieś w województwie świętokrzyskim w powiecie buskim oddalona o ok. 6 km na południowy zachód od miasta Pacanów.
- ²⁵ Słupia – wieś w województwie świętokrzyskim w powiecie buskim oddalona o ok. 1,5 km na południe od miasta Pacanów.
- ²⁶ Solec-Zdrój – wieś w województwie świętokrzyskim w powiecie buskim oddalona o ok. 10 km na południowy zachód od miasta Stopnica.
- ²⁷ Brzeziny – wieś w województwie świętokrzyskim w powiecie staszowskim oddalona o ok. 7 km na północny zachód od Szydłowa.
- ²⁸ Staszów – miasto w województwie świętokrzyskim oddalone o ok. 15 km na południowy wschód od Szydłowa.
- ²⁹ Ulica przebiegała w pobliżu części uzdrowiskowej miasta.

- ³⁰ Ulicę wytyczono wśród odległych od centrum miejscowości pól uprawnych.
- ³¹ Prawdopodobnie ulica znajdowała się w centrum miasta. Dokładna lokalizacja ulicy nie jest dzisiaj możliwa z uwagi na brak map katastralnych czy dokładniejszych opisów jej położenia (Owsiński 2018: 264).
- ³² Ulica przebiegała obok nieistniejącego już dzisiaj młyna.
- ³³ Nazwa ulicy została przejęta od nazwy położonej nieopodal Buska wsi *Nadole*, która w 1916 roku została przyłączona do miasta. Nazwa z kolei odnosi się do położenia wsi (ulicy) w stosunku do zlokalizowanego na wzniesieniu centrum miasta (Owsiński 2018: 263–264).
- ³⁴ Prawdopodobnie ulica znajdowała się w części uzdrowskowej miasta nieopodal parku. Dokładna lokalizacja ulicy nie jest dzisiaj możliwa z uwagi na brak map katastralnych czy dokładniejszych opisów jej położenia (Owsiński 2018: 264).
- ³⁵ Ulica znajdująca się między dwiema większymi ulicami miasta.
- ³⁶ Prawdopodobnie ulica znajdowała się w centrum miasta w pobliżu gmachu szkoły. Precyzyjna lokalizacja ulicy nie jest dzisiaj możliwa z uwagi na brak map katastralnych czy dokładniejszych opisów jej położenia (Owsiński 2018: 264).
- ³⁷ Ulica przebiegała w pobliżu placu targowego.
- ³⁸ Poln. *Ulica Boczna* jest jednym z niewielu przykładów zmiany nazw ulic przez okupanta w mniejszych miejscowościach ziemi kieleckiej: Pod koniec XIX w. trakt funkcjonował pod nazwą *ulica Bednarska*, co potwierdzają również rosyjskie plany miasta (*Ulica Bednarskaja*). Na krótko przed wojną ulicę nazwano imieniem Bronisława Pierackiego (1895 – 1934), który podczas I wojny światowej walczył w legionach Józefa Piłsudskiego (1867 – 1935), a później w wojnie polsko-ukraińskiej (1918/1919) kierował obroną Lwowa. Podczas II wojny światowej ulicę noszącą jego imię przemianowano na *ulicę Boczną* (dt. *Nebenstr.*), co miało na celu wyeliminowanie nazwiska polskiego bohatera z przestrzeni publicznej oraz zatarcie pamięci o nim (Ferret M. Z. 2017: 77–78; Owsiński 2019: 247, 252).
- ³⁹ Ulica prowadziła do składu towarowego położonego w pobliżu stacji kolei wąskotorowej.
- ⁴⁰ W pobliżu traktu przepływa wąski ciek wodny / strumyk / rzeczka.
- ⁴¹ Ulica przebiegała w pobliżu placu kościelnego.
- ⁴² Ulica należała w przeszłości do grupy ulic położonych w najwyższej części miasta (Dziubiński 2018: 30).
- ⁴³ Ulica prowadziła obok stacji kolei wąskotorowej.
- ⁴⁴ Ulica położona w pobliżu licznych ogrodów owocowych.

- ⁴⁵ Trakt biegnie nieopodal młynów wodnych poruszanych prądem płynącej w pobliżu rzeki (Dziubiński 2018: 34).
- ⁴⁶ Ulica wiodła niegdyś obok synagogi.
- ⁴⁷ Ulica przebiega obok wybudowanego w 1929 r. budynku szkoły (Dziubiński 2018: 36).
- ⁴⁸ W pobliżu traktu przepływa rzeka.
- ⁴⁹ Ulica przebiegała obok urzędu pocztowego i zachowała swoją nazwę mimo przeniesienia instytucji w inne miejsce. Dzisiejszy plan miasta odzwierciedla zatem porządek administracyjny z przeszłości.
- ⁵⁰ Ulica wiodła niegdyś obok synagogi.
- ⁵¹ Ulica wytyczona w pobliżu dawnego zamku zburzonego w XVIII w.
- ⁵² Ulica wytyczona w pobliżu obszaru zamieszkałego przez drobną szlachtę.
- ⁵³ Ulica wytyczona w pobliżu budynku kościoła parafialnego.
- ⁵⁴ Ulica wiodła niegdyś obok synagogi.
- ⁵⁵ Ulicę wytyczono na zachodnim krańcu miasta. Jej nazwa prawdopodobnie nawiązuje do dawnych okopów, wzdłuż których biegła (Owsiński 2019: 248).
- ⁵⁶ Ulica biegła w pobliżu dawnego zamku, którego ruiny dzisiaj również nie istnieją (Owsiński 2019: 248).
- ⁵⁷ Hodonim odnosi się do miejsca w mieście, gdzie stacjonowali tragarze, dorożkarze i furmani świadczący mieszkańcom miasta usługi transportowe.
- ⁵⁸ Hodonim odnosi się prawdopodobnie do młynarza, który mógł mieszkać przy danej ulicy, zwłaszcza że w mieście działał także młyn. Żadne dokumenty nie poświadczają jednak tego faktu.
- ⁵⁹ Hodonim odnosi się prawdopodobnie do piekarza, który mógł mieszkać przy danej ulicy. Żadne dokumenty nie poświadczają jednak tego faktu.
- ⁶⁰ Ulica otrzymała swą nazwę od pracującego (-ych) przy niej bednarza (-y) wyrabiającego (-ych) naczynia klepkowe i obręczowe. Pierwsze wzmianki o cechu pińczowskich bednarzy pochodzą z dokumentów datowanych na XVIII w. (Dziubiński 2018: 30).
- ⁶¹ Hodonim nawiązuje niewątpliwie do gęsi, które wraz z innym domowym ptactwem hodowlanym było skupowane w celu późniejszej odsprzedaży przez zamieszkałą przy rzecznej ulicy Żydówkę Fajgię Szejnfeld (Jaklewicz 2019).
- ⁶² Prawdopodobnie nazwa ulicy odnosi się do mieszkających tam wdów, u których na stacji mieszkali uczniowie miejscowego progimnazjum (Dziubiński 2018: 37). Tym samym można potraktować hodonim jako nazwę ulicy upamiętniającą pewną grupę kobiet zasłużonych dla pińczowskiej oświaty (H" funkcja pamiątkowa, rozdz. 4.4).
- ⁶³ Przy ulicy znajdowała się dawniej rzeźnia / masarnia / ubojnia.

- ⁶⁴ Agoronim nie funkcjonuje już dzisiaj w użyciu mieszkańców. W niemieckich dokumentach pojawia się jednak w kontekście dawnej synagogi, w pobliżu której musiało znajdować się miejsce spotkań nowokorczyńskich Żydów.
- ⁶⁵ W tym miejscu można pochopnie założyć, iż hodonim pełni funkcję pamiątkową. Uwzględniając jednak okoliczności historyczne oraz położenie odcinka można dojść do wniosku, że nazwa ulicy pierwotnie miała charakter posesywny, jako że trakt wytyczono w pobliżu domu Jana Długosza (1415 – 1480), od którego to otrzymała swoje imię.
- ⁶⁶ Na podstawie *Protokołu nr 2 z posiedzenia Miejskiej Rady Narodowej miasta Chmielnik z 26.07.1945* znajdującym się w kieleckim Archiwum Państwowym można jednak wysnuć wniosek, iż władze okupacyjne nadały tę nazwę ulicy, która przed wojną upamiętniała postać Berka Joselewicza (1764 – 1809) będącego pułkownikiem wojska polskiego oraz oficerem Legionów Polskich we Włoszech. Władzom niemieckim zależało zatem na wymazaniu z pamięci Polaków ważnego historycznego bohatera żydowskiego pochodzenia.
- ⁶⁷ Ponieważ trakt jest bardzo krótki, sprawia wrażenie, jakby jego budowa nie była zakończona (Dziubiński 2018: 33).
- ⁶⁸ Nazwa ulicy pojawiająca się już w XVIII-wiecznych dokumentach położona jest w dzielnicy o tej samej nazwie powstałej po potwierdzeniu przywileju miejskiego Pińczowa z XV w. w 1612 roku przez króla Zygmunta III (1566 – 1632). Sam hodonim / agornim zaczerpnięto najprawdopodobniej z urbanonimii Warszawy, do której dawniej chętnie sięgano (Dziubiński 2018: 26, 33). Z kolei *Ulica Nowy Świat* w Warszawie związana jest z nowym osadnictwem rozwijającym się za wałami miejskim w XVII w. (Szwankowski 1970: 145; Zieliński 1998: 7–8). Nazwa traktu / dzielnicy koresponduje niewątpliwie z faktem nowego osadnictwa w konkretnej części miasta lub poza nim w stosunku do starszego centrum.
- ⁶⁹ W innych niemieckich dokumentach z lat 1942–44 widać także hodonim *Oststr.* / *Oststrasse* na określenie tego samego odcinka. Wówczas nazwa spełnia funkcję kierunkującą, ponieważ ulica wiedzie na wschód, albo też lokalizującą, gdyż trakt wytyczono we wschodniej części miasta (Owsiński 201

Dr Piotr A. Owsiński – asystent w Zakładzie Dydaktyki i Historii Języka Niemieckiego w Instytucie Filologii Germańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie; zainteresowania naukowe: historia języka niemieckiego, gramatyka historyczna języka niemieckiego, historyczna fonologia i morfologia, onomastyka, językowy obraz świata, tłumaczenie, kontakt i transfer językowy, zapożyczenia w języku (piotr.owsinski@uj.edu.pl, Al. A. Mickiewicza 9a, 31-120 Kraków).